

Nr 16

Utlåtande i anledning av motioner om viss ändring av 33 § expropriationslagen.

Tredje lagutskottet har behandlat två i riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 28 i första kammaren¹ av herrar *Arvidson* och *Nilsson, Yngve*, samt nr 19 i andra kammaren av herr *Fröding m. fl.*

I motionerna, som är likalydande, hemställas, »att riksdagen för sin del ville på det sätt ändra expropriationslagens 33 § att ordet 'värde' utbytes mot ordet 'realvärde'».

Beträffande de skäl som anförts till stöd för motionärernas hemställan får utskottet, i den mån redogörelse därför ej lämnas här nedan, hänvisa till motionerna.

Över motionerna har utskottet i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver inhämtat utlåtanden från Svea hovrätt, hovrätten för Övre Norrland, byggnadsstyrelsen, vattenfallsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen samt länsstyrelsen i Jönköpings län. På begäran av utskottet har yttranden över motionerna därjämte avgivits av Föreningen Sveriges häradshövdingar, Sveriges advokatsamfund, Svenska bankföreningen, Svenska vattenkraftföreningen, Sveriges industriförbund, Riksförbundet Landsbygdens folk (RLF) och Sveriges fastighetsägareförbund.

Gällande rätt m. m.

I förfarandet vid expropriation kan urskiljas tre skeden. Det första, varvid rätten till expropriation och omfattningen därav fastslås, försiggår inför Kungl. Maj:t i statsrådet. Det andra, varvid expropriationsersättningen bestämmes, försiggår inför domstol. Det tredje, varvid ersättningen erlägges och fördelas, försiggår inför länsstyrelsen. Först härefter är expropriationen fullbordad och sökanden kan enligt huvudregeln tillträda fastigheten. I samband med förfarandet inför Kungl. Maj:t fastställs den tid inom vilken expropriationssökanden har att hos expropriationsdomstolen väcka talan mot fastighetsägaren eller annan sakägare för det fortsatta förfarandet vid domstol (5 § sista stycket expropriationslagen). Försittes fristen

¹ Motionen är i sin helhet tryckt bland andra kammarens motioner.

upphör expropriationsrätten. I lagen finnes ingen bestämmelse som begränsar fristen. Enligt praxis möter ej hinder att fristen genom nytt beslut av Kungl. Maj:t förlänges. Förfarandet inför expropriationsdomstolen och — vid fullföljd — inför hovrätten och högsta domstolen gestaltar sig i stort sett som förfarandet i ett vanligt tvistemål (13 §).

För fastighet som exproprieras har sökanden att erlægga *ersättning* till fastighetens ägare. Om fastigheten besvärar av penninginteckningar, skall fastigheten enligt huvudregeln övergå i sökandens ägo fri från sådana och andra gravationer. Ersättningen tages i sådant fall i första hand i anspråk för att gottgöra inteckningshavarna. Vad som blir över tillfaller fastighetens ägare. Ersättningen skall motsvara fastighetens värde med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning (7 §). Under vissa försättningar kan ersättning därjämte utgå för skada och intrång. Utgångspunkten för värderingen skall enligt förarbetena till den ursprungliga lydelsen av den gällande expropriationslagen vara att fastighetsägarens ekonomiska ställning såsom helhet lämnas orubbad.¹ Då berörda lagrum år 1949 erhöi den avfattning det ännu har, uttalades att principen alltjämt äger giltighet.² Ersättning utgår dock icke för en förändring i en fastighets värde, som hänför sig till expropriationsrättens beviljande eller det avsedda ändamålets genomförande (8 §), liksom ej heller för sådan kostnad som — sedan fråga om expropriation blivit väckt — nedlagts på fastigheten för att höja ersättningen (10 §).

I likhet med den nyss berörda utgångspunkten för värderingen är icke heller principen om *till vilken tidpunkt värderingen skall hänföra sig* direkt uttryckt i lagtexten. I sistnämnda fråga saknas dessutom för huvudfallet vägledande uttalanden bland förarbetena. Om tillträde ej skett, torde domstolarna i allmänhet låta värderingen hänföra sig till den dag domstolen dömer i målet.³ Fall har även förekommit, där tiden för den första instansens dom ansetts avgörande.⁴ Det har även hävdats att lagens ståndpunkt skulle vara att den avgörande tidpunkten är den då expropriationsmålet anhängiggöres, d. v. s. då sökanden inger stämningsansökningen till expropriationsdomstolen.⁵

Såsom en delfråga till den mera omfattande frågan till vilken tidpunkt värderingen skall hänföra sig har man att betrakta spörsmålet, hur samma fråga skall lösas i händelse sökanden tillträder fastigheten innan expropriationen fullbordats (*förtida tillträde*). Härom stadgar 33 §.

Har den exproprierande tagit fastigheten i besittning, må vid bestäm-

¹ NJA avd. II 1918 s. 145 ff.

² NJA avd. II 1950 s. 224 f.

³ Se exv. NJA 1954 s. 1 med särskilt yttrande av justitierådet Romanus å s. 8 ff.

⁴ NJA 1954 not. C 828, anmärkt av A. Brunnberg i Ett spörsmål angående värdering vid expropriation i Festschrift till Undén, Sthlm 1956 s. 33.

⁵ Zonexpropriationsutredningen, SOU 1952:25 s. 96.

mande av expropriationsersättningen hänsyn icke tagas till sådan ändring i fastighetens värde, som uppkommit efter tillträdet.

Efter ordalagen sättes genom den citerade paragrafen endast en gräns framåt i tiden för värderingen. Man synes emellertid berättigad att antaga att värderingen i de fall som i paragrafen avses skall hänföra sig till tiden för tillträdet.¹ Förtida tillträde av två skilda slag förekommer: efter beslut av domstol och efter överenskommelse mellan parterna.

Om det, sedan stämning i målet utfärdats, för sökanden är av synnerlig vikt att redan innan expropriationen fullbordats kunna få taga fastigheten i besittning kan sålunda domstolen medge att så får ske (37 §). Bortsett från de fall där det är uppenbart att ersättningen blir obetydlig, åligger det då sökanden att före tillträdet utgiva en preliminärt beräknad ersättning. Denna skall utgöra minst tre fjärdedelar av den slutliga ersättningen, sådan denna av domstolen förberedelsevis beräknas. Den preliminära ersättningen måste dock alltid motsvara den expropriationsersättning sökanden själv erbjudit i målet (38 §). Det åligger därjämte sökanden att utgiva sex procent årlig ränta å den slutliga ersättningen från tillträdesdagen till dess expropriationen fullbordas eller expropriationsersättningen slutligen gäldas (55 §).

Den form av förtida tillträde, som i praktiken torde vara den vanligaste, är dock den, som grundar sig på frivillig överenskommelse mellan sökanden och fastighetsägaren. Det rättsläge som i en dylik situation uppkommer är visserligen icke helt oförutsett i lagen (52 §) men kan icke sägas vara närmare reglerat. Frågan synes ej heller under förarbetena ha närmare uppmärksamrats.² Praxis visar emellertid att expropriationslagens bestämmelser såväl om ränta vid förtida tillträde som om tillträdet såsom avgörande för den tidpunkt till vilken värderingen skall hänföra sig tillämpas även vid fall av frivilligt förtida tillträde.³

Av principen att värderingen i händelse av förtida tillträde skall hänföra sig till tiden för tillträdet — och icke som eljest till dagen för domen — har ansetts följa att värderingen också skall ske enligt det penningvärde som gällde vid tiden för tillträdet.

Stöd för detta påstående föreligger i de båda av motionärerna omnämnda avgörandena i högsta domstolen, refererade i NJA 1954 s. 513 och 1957 s. 162. I 1954 års rättsfall hade ett kraftbolag den 18 juni 1949 erhållit tillstånd att expropriera servituts- eller nyttjanderätt till mark som erfordrades för att framdraga och nyttja en elektrisk högspänningsledning. Efter överenskommelse mellan parterna hade tillträde skett redan den 1 januari 1949. Sedan kraftbolaget fullföljt expropriationen genom en den 9 juni 1950

¹ Markutredningen I. SOU 1948:4 s. 152.

² Jfr yttrande av presidenten K. Elliot i NJA 1957 s. 169 f.

³ NJA 1938 s. 585 resp. 1957 s. 162.

till expropriationsdomstolen inkommen stämningsansökan, yrkade en av berörda fastighetsägare att bli tillerkänd tilläggsersättning med 50 procent å eljest utgående ersättning på grund av den penningvärdeförsämring, som inträffat efter den 1 januari 1949. — Högsta domstolen, som var enhällig, uttalade efter att ha erinrat om fakta i målet och innehållet i bl. a. 33 § expropriationslagen: »Vidare skall enligt 55 § expropriationslagen å den expropriationsersättning som bestämmes gäldas ränta efter sex procent om året från tillträdesdagen. — Vad sålunda upptagits giver vid handen, att i förevarande fall uppskattningen av expropriationsersättningen skall hänföra sig till den 1 januari 1949 och att utrymme saknas för förhöjning av expropriationsersättningen med hänsyn till penningvärdets fall efter sagda dag.» — I 1957 års rättsfall hade vattenfallsstyrelsen den 7 september 1945 och den 10 oktober 1947 erhållit expropriationstillstånd för liknande ändamål. Även i detta fall hade frivilligt tillträde av berörda fastigheter skett redan före expropriationstillstånden. Efter förlängning av tiden för expropriationsrättens begagnande meddelades nya expropriationstillstånd den 12 december 1952. Expropriationsfrågan fullföljdes av vattenfallsstyrelsen genom en den 16 oktober 1953 till expropriationsdomstolen inkommen stämningsansökan. I målet uppkom fråga till vilken tidpunkt värderingen skulle hänföra sig. Högsta domstolen, som även i detta mål var enhällig, fastslog, att tillträde ostridigt skett respektive den 1 januari 1945 och den 1 oktober 1947, samt fortsatte: »Genom ianspråktagandet får styrelsen anses hava tillträtt marken i den mening som avses i 33 § expropriationslagen. Expropriationsersättningarna skola därför bestämmas till det värde servitutsrättigheterna kunna anses hava ägt respektive den 1 januari 1945 och den 1 oktober 1947 utan hänsyn till sedermera inträdd ändring i penningvärdet. Vad nu sagts utesluter ej, att den prisutveckling som numera kan konstateras i sin mån kan utgöra belägg för att redan vid tiden för tillträdet befogade förväntningar om prishöjning å virke förelågo av beskaffenhet att påverka värdet av servitutsrättigheterna.»

Expropriationslagen har betydelse ej blott för expropriation i egentlig mening utan även vid inlösen enligt *byggnadslagen* den 30 juni 1947 (137 §). Även i denna lag förekommer fall då marklösen skall bestämmas med hänsyn till värdet vid viss förfluten tid. Domstolarna ställes således även i dessa fall inför spörsmålet om värderingen skall företagas med hänsyn till det penningvärde, som gällde vid den förflutna tidpunkten, eller det penningvärde, som gäller vid värderingen. Under förarbetena till byggnadslagen har föredragande departementschefen, statsrådet Zetterberg, anfört att enligt hans mening värderingen borde ske med hänsyn till penningvärdet vid tiden för värderingen.¹

Genom motionerna och vad i anledning därav förekommit har aktualise-

¹ Prop. nr 131/1947 s. 179.

rats jämväl expropriationslagens bestämmelser om *ränta vid förtida tillträde* (55 §). Riksdagen har också tidigare fäst uppmärksamheten på dessa bestämmelser. I anledning av en år 1938 i andra kammaren väckt motion, nr 17, med förslag till ändring av 55 § expropriationslagen uttalade *andra lagutskottet* i utlåtande nr 33.

Den i 55 § expropriationslagen stadgade räntan om sex procent synes vara väl hög i förhållande till det allmänna ränteläget på penningmarknaden. Såsom i motionen framhålles torde skyldigheten att erlagga sådan ränta från tillträdesdagen bliva särskilt betungande i vissa fall.

Enligt utskottets uppfattning torde en undersökning böra verkställas rörande lämpligheten att bringa den i ovannämnda paragraf stadgade räntan i bättre överensstämmelse med det allmänna ränteläget. Huruvida den ifrågasatta anpassningen bör ske genom att i förevarande paragraf direkt inskriva en lägre räntefot än den nuvarande eller på annat sätt, är ett spörsmål, som givetvis måste ägnas synnerlig uppmärksamhet. Vid denna utredning böra jämväl övriga räntebestämmelser i expropriationslagen bliva föremål för översyn.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning rörande lämpligheten och sättet att bringa den i 55 § expropriationslagen stadgade räntan i bättre överensstämmelse med det allmänna ränteläget samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill denna utredning kan föranleda.

Andra lagutskottets hemställan bifölls av riksdagen och anmäldes i skrivelse nr 167.

I anledning av två vid 1946 års riksdag väckta likalydande motioner (I: 219, II: 357) angående översyn av de i lagar och författningar förekommande räntebestämmelserna uttalade *första lagutskottet* i utlåtande nr 16.

Utskottet delar motionärernas uppfattning om behovet av en översyn av räntebestämmelserna och förordar alltså att en utredning i förevarande hänseende kommer till stånd. Behovet av en ändring synes — såsom också motionärerna framhållit — vara särskilt framträdande i fråga om ränta vid expropriation. Det torde vara tydligt, att den i expropriationslagen förekommande räntesatsen å sex procent i förhållande till nuvarande ränteläge är alltför hög. Då expropriationslagens räntebestämmelser ofta bliva föremål för tillämpning, är också räntesatsens storlek i förevarande fall av icke ringa praktisk betydelse. Skyldigheten att gälda denna ränta kan i vissa fall bliva betungande, t. ex. vid expropriation av vägmark. I sistnämnda fall torde det nämligen ej sällan — utan att det kan läggas den exproprierande till last — förflyta avsevärd tid från det marken tagits i besittning intill dess expropriationsersättningen fastställts. Framhållas kan också, att expropriation äger rum för tillgodoseende av viktiga allmänna intressen, varför det icke kan anses tillfredsställande att den exproprierande får vidkännas alltför höga ränteutgifter. Även inom andra rättsområden än i fråga om expropriation torde en översyn vara påkallad. I många fall ha räntesatserna fastställts under tidsperioder, då det allmänna ränteläget varit avsevärt högre än nu. Starka skäl synas därför tala för att bringa räntesatserna

i bättre överensstämmelse med nuvarande ränteläge. Önskvärt torde också vara att anpassa de olika räntesatserna till varandra, när ej särskilda skäl tala däremot.

Huruvida den ifrågasatta anpassningen av räntesatserna till det allmänna ränteläget bör ske på det av motionärerna angivna sättet, att räntan bestämes att utgå med viss procent över riksbankens diskonto, eller på annat sätt, är ett spörsmål till vilket utskottet i nuvarande läge icke anser sig böra taga ställning. Den blivande utredningen bör härutinnan lämnas fria händer att pröva olika utvägar.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om översyn av de i lagar och författningar förekommande räntebestämmelserna samt för riksdagen framlägga det förslag som därav kan föranledas.

Första lagutskottets hemställan bifölls av riksdagen och anmäldes i skrivelse nr 476.

Vid den genomgripande reform som expropriationslagstiftningen undergick år 1949 lämnades 55 § orörd. Departementschefen anförde (prop. nr 184/1949 s. 247) i frågan.

Enligt min mening måste i vart fall för närvarande räntesatsen 6 procent anses vara för hög. Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 11 februari 1949 har emellertid tillkallats en särskild utredningsman för att verkställa översyn av gällande bestämmelser om legal ränteberäkning. Det synes därför icke vara lämpligt att nu genom ändring av expropriationslagens stadganden i detta hänseende föregripa denna utredning. Förevarande paragraf torde därför tills vidare böra bibehållas i oförändrat skick.

Den av departementschefen åsyftade utredningen synes ha avslutats år 1950.¹ De genom ifrågavarande riksdagsskrivelser anhängiggjorda ärendena är fortfarande beroende på Kungl. Maj:ts prövning.²

Yttranden

Av remissinstanserna anser sig endast *byggnadsstyrelsen* och *Fastighetsägareförbundet* oreserverat kunna tillstyrka motionerna. Motionerna avstyrkes av *hovrätten för Övre Norrland*, *länsstyrelsen i Jönköpings län*, *Bankföreningen* och *Vattenkraftföreningen*. Övriga remissinstanser nämligen *Svea hovrätt*, *väg- och vattenbyggnadsstyrelsen*, *vattenfallsstyrelsen*, *Häradshövdingeföreningen*, *Advokatsamfundet*, *Industriförbundet* och *RLF* instämmer i motionernas syfte men anser att frågan först bör utredas eller att problemets lösning bör sökas på andra vägar än dem motionärerna anvisat.

¹ JO:s ämbetsberättelse 1951 s. 347 punkt 23.

² JO:s redogörelse 1958 ang. riksdagens skrivelser s. 55 punkt 14 och s. 57 punkt 36.

Byggnadsstyrelsen

I motionerna har påvisats att ett försämrat läge för expropriaten kan uppkomma, därest exproprianten erhållit rätt att taga fastigheten i besittning före expropriationens fullbordande. Styrelsen anser det icke skäligt att den omständigheten att en expropriat nödgas i förtid avstå från sin fastighet skall medföra att ersättningen bestämmes på annat sätt än som skulle ha skett, därest förtidstillträde icke hade kommit i fråga. Det otillfredsställande i detta förhållande framträder särskilt i tider med starkt fallande penningvärde. Ur de synpunkter byggnadsstyrelsen har att företräda är intet att erinra mot bifall till en sådan ändring av 33 § expropriationslagen som motionärerna förordat.

Sveriges fastighetsägareförbund

Den ståndpunkt högsta domstolen intagit i rättsfallen NJA 1954 s. 513 och 1957 s. 162, innebärande att den markägaren tilldömda ersättningen hänförts till tidpunkten för ianspråktagandet av marken utan hänsyn till den penningvärdeförsämring som inträtt under tiden därefter och fram till ersättningens utdömande, kan, som i motionen framhålles, ofta leda till obilliga resultat. I fall då lång tid förflutit mellan tillträdet och ersättningens utbetalande och penningvärdet under tiden undergått avsevärda förändringar, kommer en sådan rättstillämpning att strida mot den i expropriationsrätten fundamentala principen, att den enskilde markägaren skall ersättas så att hans ekonomiska ställning bibehålles orubbad efter expropriationen. En obillig underkompensation kan uppstå under en inflationsperiod, medan i tider av stigande penningvärde en överkompensation inträder. Förbundet anser även i likhet med motionärerna att lagstiftarens mening torde ha varit att realvärdet vid tillträdet borde läggas till grund för ersättningens bestämmande och åberopar i det sammanhanget den utredning, som framlägges i hovrättspresidenten Elliots yttrande i 1957 års rättsfall. Det må även framhållas att expropriationsdomstolarna i andra sammanhang tagit hänsyn till förändringarna i penningvärdet. När en markvärdering, exempelvis på grund av tiden för stadsplans fastställande, skall anknytas till en viss tidpunkt ha domstolarna allmänt vid ersättningens utdömande tagit hänsyn till efter denna tidpunkt inträdd penningvärdeförändring (se t. ex. NJA 1956 s. 174). Expropriaten har således, om den aktuella tidpunkten exempelvis var den 1 januari 1948, erhållit realvärdet av vad marken då var värd. — Med stöd av det anförda får förbundet således tillstyrka den i motionen föreslagna ändringen av 33 § expropriationslagen.

Hovrätten för Övre Norrland

Genom högsta domstolens avgöranden i rättsfallen NJA 1954 s. 513 och 1957 s. 162 får anses fastslaget att i rättspraxis hänsyn icke toges till ändringar i penningvärdet vid värdering enligt 33 § expropriationslagen i dess nu gällande lydelse. Därest den i motionerna yrkade ändringen av 33 § expropriationslagen anlages, torde däremot domstolarna vid värderingar enligt nämnda paragraf ha att beakta inträffade penningvärdeförändringar.

Det är riktigt som motionärerna anföra, att i tider av fortgående penningvärdeförsämring det kan leda till betydande ekonomisk förlust för expropriaten och motsvarande vinst för den exproprierande därest vid bestämmande av ersättningen långt i efterhand denna skall bestämmas efter det penningvärde som gällde vid tillträdet.

En lagregel av föreslagen lydelse och innebörd skulle dock, såvitt hovrätten kan finna, otvivelaktigt ge upphov till svarbedömda tvister om storleken av penningvärdeförsämringen under den in casu aktuella tidrymden. Härutinnan må blott påpekas, att en omräkning grundad på levnadskostnadsindex icke kan med säkerhet förväntas ge ett rättvisande resultat, eftersom det låter sig väl tänka att priserna på fastighetsmarknaden icke utvisa samma stegring som priserna på de nyttigheter som utgöra grundvalen för beräkningen av levnadskostnadsindex. Och även en undersökning av taxeringsvärdenas förändring synes blott högst schematiskt kunna lämna ledning vid fixeringen av realvärdet. Såvitt hovrätten kunnat finna har ej heller i de auktoritativa uttalanden i lagstiftningssammanhang, som gjorts angående det principiellt riktiga i realvärdesprincipen, berörts frågan om metodiken vid bestämmandet i detta sammanhang av förekomna ändringar i penningvärdet. Hovrätten måste därför ställa sig avvisande till tanken på en lagändring av ifrågasatt art.

Hovrätten får i detta sammanhang påpeka, att expropriaten redan enligt gällande rätt har möjlighet att i viss omfattning skydda sig mot en penningvärdeförsämring. Därest tillträdet sker efter målets anhängiggörande — det enda fall som lagen avhandlar — skall enligt 38 § expropriationslagen domstolen på yrkande av ägaren, därest det ej är uppenbart att expropriationsersättningen blir obetydlig, som villkor för tillträdet föreskriva, att den exproprierande nedsätter det belopp, som av domstolen bestämmes. Beloppet får ej sättas lägre än tre fjärdedelar av det belopp, vartill ersättningen av domstolen förberedelsevis uppskattas, och ej heller lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller vad denne har att erlægga på grund av dom i målet, som mot honom vunnit laga kraft. Genom en sådan nedsättning kan expropriaten i icke oväsentlig utsträckning hållas skadelös för verkningarna av en penningvärdeförsämring, då han därigenom får möjlighet att efter verkställd utbetalning av det nedsatta beloppet göra en lämplig placering av ersättningsbeloppet. Det kan för övrigt sättas ifråga om icke sådan nedsättning, som här avses, borde, utan våda för den exproprierande, kunna ske med en något högre kvotdel än tre fjärdedelar, förslagsvis fem sjättedelar. — Det bör för övrigt i sammanhanget erinras, att inteckningshavare under alla omständigheter vid länets infriande får mottaga betalning efter förskrivningens nominella belopp utan avseende å den förlust, som på grund av penningvärdeförsämringen realiter tillskyndas honom. Under sådana omständigheter kan realvärdeprincipen föranleda oberättigad vinst för fastighetsägaren.

Med hänsyn till de tillämpningssvårigheter, som enligt vad i det föregående anförts, enligt hovrättens förmenande kunna befaras följa med den av motionärerna föreslagna lydelsen av 33 § expropriationslagen, och da lagen i sin nuvarande avfattning dock ger expropriaten ett visst skydd mot olägenheterna av fallande penningvärde, får hovrätten som sin åsikt framhålla att remitterade motionerna icke böra av utskottet tillstyrkas.

Svenska bankföreningen

I sådana fall, då vid fastställande av expropriationsersättning flera år förflutit från det fastigheten tillträdde, kan otvivelaktigt starka billighets-skäl anföras för att vid ersättningens bestämmande taga hänsyn till penningvärdeförsämring, som inträtt sedan tillträdet ägde rum och ersättningsfordringen sålunda uppkom. Däremot ter det sig ingalunda lika motiverat att tillämpa ett sådant beräkningssätt, om ersättningsprocessen inletts kort efter tillträdet, och än mindre om tillträdet — i enlighet med vad lagen förutsätter som normalt — skett först efter rättegångens början. Även i sistnämnda fall kan det hända att penningvärdet vid tidpunkten för den slutliga domen är icke obetydligt lägre än vid tillträdet. Som exempel kan nämnas att den svenska kronan undergått devalvering under tiden mellan under rättens och högsta domstolens dom. Att högsta domstolen då skulle företa en indexomräkning av ersättningsbeloppet kan väl emellertid ej gärna ifrågasättas. Det skulle innebära ett alltför stort avsteg från vad som hittills tillämpats både i expropriationsmål och i fordringsmål i allmänhet. För övrigt är det över huvud en vanskelig sak att införa ersättningsberäkning efter index på ett enstaka begränsat rättsområde. Härvidlag kan erinras, att förlust på grund av penningvärdefall efter inträffandet av en skada kan uppkomma även i andra skadeståndsmål än expropriationsmål.

På grund av vad sålunda anförts är bankföreningen icke beredd att tillstyrka, att den i motionen föreslagna lagändringen genomföres utan att frågan dessförinnan gjorts till föremål för närmare utredning.

Svenska vattenkraftföreningen

Motionärernas hemställan innebär i realiteten en begäran om indexreglering av fordran. En dylik indexreglering kunde dock vara motiverad även på ett flertal andra områden. Ändring i penningvärdet kan medföra förluster i många olika avseenden. Huruvida genom lagstiftning en indexreglering bör införas, torde vara en fråga av större räckvidd. En sådan fråga bör knappast behandlas separat för det särskilda fall, som expropriation med tillträde av fastigheten före ersättningens bestämmande innebär.

Ett av de huvudsakliga skälen för den begärda lagändringen synes vara påståendet, att avsevärd tid ofta skulle förflyta mellan tillträdet och ersättningens utbetalande. Det kan emellertid ifrågasättas, om detta är riktigt. Genom det i 38 § expropriationslagen anvisade förfarandet kan åstadkommas, att större delen av ersättningen betalas i samband med eller kort efter tillträdet.

Möjligen kan det trots detta påstås, att återstående del av ersättningen borde indexregleras, därför att i enstaka fall en lång tid kan förflyta mellan tillträdet och betalningen av återstoden. Att längre tid skulle kunna förflyta befarades redan vid införandet år 1949 av instansordningen i expropriationsmål (se markutredningens betänkande SOU 1948: 4, sammanfattning på s. 148 f.). Om en rättelse i denna fråga nu anses erforderlig, bör den emellertid ske genom ändringar i processuellt hänseende, icke genom en annan skadevärderingsregel. Det formella förfarandet bör kunna förenklas och tiden för processen förkortas. En bidragande orsak till dröjsmålet med ersättningsfrågans slutliga avgörande är dessutom bestämmelsen i 67 § i expropriationslagen om skyldighet för den exproprierande att oavsett ut-

gången av målet stå för motpartens kostnader även i överinstanserna. Denna bestämmelse har föranlett att ett flertal mål dragits under överinstansernas prövning. En ändring av denna bestämmelse och de processuella reglerna i övrigt bör kunna medföra kortare tid mellan tillträdet och ersättningens slutliga bestämmande.

Slutligen bör nämnas, att de av motionärerna åsyftade svårigheterna knappast kunna övervinnas genom en så enkel åtgärd som insättande i lagen av ordet »realvärde». Detta uttryck är nämligen i förevarande sammanhang mycket oklart (jfr Bexelius' uppsats »Om tätbebyggelsevärde» i publikationen »Värdering vid expropriation» s. 37 f.). En oklar bestämmelse skulle kunna leda till ytterligare förlängning av expropriationsmålen.

Under återopande av det ovan sagda avstyrker vattenkraftföreningen den begärda ändringen i expropriationslagen.

Svea hovrätt

Spörsmålet om kompensation för förlust genom penningvärdeförsämring är för närvarande aktuellt i ganska många fall och inom skilda rättsområden.

Det kan konstateras att i svensk lagstiftning och praxis finnes en tendens att låta dylik kompensation utgå, när särskilda skäl tala därför. Vad angår motionärernas hemställan om vad man kan kalla en »realvärdesgaranti» för personer, som jämlikt expropriationslagen blivit berättigade till ersättning sedan en exproprierande tillträtt dem tillhörig fast egendom eller tagit i anspråk en rätt till sådan egendom, kan såsom särskilt skäl andragas, att den förlust som tillskyndas vederbörande fastighetsägare uppkommer genom att ett offentligt reglerat förfarande drar så långt ut på tiden, att penningvärdet därunder förändras. Förlusten beror alltså på omständigheter, varöver den enskilde fastighetsägaren icke — eller endast i mindre mån — kan råda. Med hänsyn härtill synes det i och för sig rimligt och skäligt att kompensation utgå i de fall motionärerna avse.

Emellertid möta i praktiken betydande svårigheter att i förekommande skadefall av olika slag utmäta en rättvis kompensation för realvärdesförluster. Så gott som regelmässigt brukar det vid dylika bedömningar uppkomma tvekan och meningsskiljaktigheter om hur stor realvärdesförlusten i det särskilda fallet är. Detta har medfört, att domstolarna — även i fall då de i och för sig förefalla att ha godtagit principen om kompensation — synes vara återhållsamma i sin bedömning av penningvärdeförsämringens inverkan på storleken av de skadeståndsbelopp, som de skola bestämma. Ett matematiskt »riktigt» belopp torde domstolarna endast i undantagsfall kunna nå fram till.

Vad beträffar stadgandet i 33 § expropriationslagen är att märka att det formulerats så att det, i motsats till vad som är vanligt i andra liknande fall, synes betaga vederbörande ersättningsberättigade möjlighet till kompensation för förlust genom penningvärdeförsämring. Så har stadgandet också tillämpats i de av motionärerna anförda rättsfallen. Framhållas må dock att i det senare av rättsfallen, NJA 1957 s. 162, högsta domstolen — utan att frångå principen vid lagtillämpningen i det tidigare rättsfallet NJA 1954 s. 513 — anlagt en bedömning, varigenom expropriationsanspråk på kompensation i ej obetydlig utsträckning kunnat tillgodoses.

Förarbetena till det angivna, år 1949 tillkomna stadgandet i expropriationslagen giva ej besked, huruvida lagstiftaren avsett att fixera fastighetens värde vid det som gällde vid expropriandens tillträde, även så till vida att framtida försämring i penningvärdet ej skall beaktas. Såsom motionärerna antytt, har vid hovrättsprövningen av det i NJA 1957 s. 162 refererade rättsfallet, presidenten Elliot hävdad den uppfattningen, att lagstiftarens mening i själva verket skulle vara att kompensation för penningvärdeförsämring skall utgå. Till stöd för denna uppfattning åberopade Elliot vissa allmänna uttalanden i förarbetena till 1949 års ändringar i expropriationslagstiftningen samt vidare, bl. a., att i motiven till en av byggnadslagens inlösningsbestämmelser intagits en anvisning av departementschefen, att uttrycket »markens värde» i nämnda bestämmelse skulle avse realvärdet.

Å andra sidan kunna — förutom den omständigheten att lagtexten fått en så kategorisk utformning — omständigheter andragas, som tyda på att lagstiftaren i nu föreliggande fall kunnat ha den meningen att kompensation för penningvärdeförsämringen ej skall utgå. Hovrätten syftar bl. a. på bestämmelsen i 55 § expropriationslagen att ränta på expropriationsersättning skall utgå efter sex procent om året från tillträdesdagen. Vid en tillämpning av denna räntebestämmelse i sådana fall då ett ersättningsbelopp lång tid efter tillträdet bestämmes med hänsyn till penningvärdeförsämring, som inträtt under mellantiden, torde expropriaten bli överkompenserad. Ett sådant resultat skulle stå i strid med ett av de syftemål som legat till grund för 1949 års ändringar i expropriationslagstiftningen.

Redan vad sålunda anförs ger enligt hovrättens mening skäl för den uppfattningen, att en ändring i 33 § expropriationslagen av det slag motionärerna önskat icke bör vidtagas utan en ingående undersökning i vad mån räntestadgandet i 55 § samt andra stadganden i expropriationslagen samtidigt böra jämkas.

Hovrätten måste också anföra betänkligheter mot den formulering av 33 § expropriationslagen, som motionärerna föreslagit, enligt vilken reformen endast skulle gå ut på att utbyta ordet »värde» mot »realvärde». Såsom påpekats, är det förenat med betydande svårigheter att bestämma »realvärdet» med tillbörlig noggrannhet. Med den föreslagna formuleringen kunde 33 § expropriationslagen anses ställa krav på domstolarna att i de fall som avses i detta lagrum utmäta matematiskt riktiga realvärden. Innan ett dylikt krav ställes, borde lagstiftaren ge domstolarna nödiga hjälpmedel för dess uppfyllande, exempelvis genom att anvisa normer i form av tillämpligt index e. d., varmed penningvärdeförsämringens inverkan kan uppskattas.

Det sålunda anförda ger hovrätten anledning uttala, att en lagändring i den riktning som avses i motionerna icke bör genomföras utan närmare utredning, desto mera som flera helt skilda utvägar för att tillgodose det i motionerna framförda önskemålet kunna tänkas. Hovrätten delar emellertid den allmänna uppfattning, varåt motionerna ge uttryck, och anser det önskvärt, att de lagändringar och åtgärder i övrigt, som efter närmare undersökningar kunna befinnas lämpliga för att förverkliga motionärernas syfte, genomföras så snart som möjligt.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen anser att rådande tillstånd varigenom en fastlighetsägare på grund av penningvärdeförsämring kan åsamkas känn-

bara förluster icke är tillfredställande. Frågan bör därför utredas, varvid i första hand bör undersökas, huruvida icke en ändring av 38 § skulle kunna ge en godtagbar lösning.

Vattenfallsstyrelsen

Vattenfallsstyrelsen kan vitsorda, att det i en del expropriationsfall förekommit att viss längre tid har förflutit mellan intrångstillfället och ersättningens bestämmande, men dessa fall ha hört till undantagen. I det rättsfall, vartill motionärerna hänvisa, har för styrelsens vidkommande dröjsmålet berott på särskilda omständigheter. När byggnadsarbetet för de i målet aktuella kraftledningarna påbörjades, voro de då tillämpade normerna för uppskattning av skada och intrång, orsakade av framdragande av elektriska kraftledningar genom skogsmark, föremål för omarbetning av särskilda av Kungl. Maj:t tillsatta sakkunniga. I avvaktan på dessa normers färdigställande, vilket utlovats tidigare men först skett den 28 november 1950, blevo åtskilliga ersättningsuppgörelser uppskjutna. Styrelsens ersättningserbjudanden till berörda markägare utmed den aktuella kraftledningen, baserade på de sakkunnigas betänkande, blevo på grund av tillämpningssvårigheter fördröjda till 1952—1953, varefter i de fall, då expropriation måste vidtagas, expropriationsstämning blev begärd och utfärdad. Då det aktuella intrånget, i en del fall genom markägarnas frivilliga medgivande, skett redan 1945—1947, hade sålunda lång tid hunnit förflyta mellan intrångstillfället och ersättningens bestämmande. Genom den under mellantiden inträffade avsevärda försämringen av penningvärdet blevo förhållandena i dessa fall exceptionella. En sådan tidsutdräkt har dock i stort sett varit en engångsföreteelse, som sedan icke upprepats. Beträffande de expropriationsmål styrelsen därefter anhängiggjort är tiden mellan dagen för tillträdet och uttagandet av expropriationsstämningen högst ett par år. I detta sammanhang må framhållas, att styrelsen träffar uppgörelse i ersättningsfrågan med över 95 procent av samtliga av vattenfallsstyrelsens kraftledningsbyggen berörda markägare och att, innan expropriationsstämning uttages, upprepad förhandlingar i och för frivillig uppgörelse äger rum mellan vattenfallsstyrelsen och vederbörande markägare och dessas ombud. Olägenheten med lång tidsutdräkt mellan tillträdet och ersättningens bestämmande har numera, såvitt styrelsen angår, avsevärt reducerats. Därest en markägare har sin fastighet fri från penninginteckningar, brukar styrelsen regelmässigt på begäran av markägaren utbetala det ersättningsbelopp styrelsen erbjudit oavsett om slutlig uppgörelse träffats eller ersättningsfrågan hänskjutits till expropriationsdomstol. I detta sammanhang vill styrelsen dock icke förneka, att det vid en del domstolar förekommer processuellt dröjsmål på grund av domstolarnas överbelastning, så att det kan dröja flera år, innan domstolen slutligen skilt sig från anhängiggjorda mål.

Expropriationslagen innehåller ej något allmänt stadgande om den tidpunkt, till vilken värdering av intrång i fastighet skall hänföras. Av lagens grunder läser emellertid följa, att då tillträde ej redan skett värderingen skall hänföra sig till den dag, domstolen dömer i målet. Av 38 § jämförd med 33 § framgår, att i de fall då frivilligt tillträde icke erhållits innan målets anhängiggörande en markägare har möjlighet att så snart målet upptagits till handläggning få ut övervägande delen av ersättningen med

möjlighet att genom lämplig placering undvika förlust, härrörande från ändring i penningvärdet. Styrelsen anser för sin del, att förluster till följd av förändring i penningvärdet av i motionerna angivet slag kunna begränsas eller helt elimineras genom att bestämmelserna i 38 § utvidgas till att omfatta även fall, där frivilligt tillträde redan skett. Det väsentliga är enligt styrelsens mening, att huvuddelen av ersättningen på ett så tidigt stadium som möjligt kommer den ersättningsberättigade tillgodo till undvikande av förluster på grund av försämring av penningvärdet. Vid ett sådant förfarande skulle invecklade efterhandsberäkningar för att söka finna ett mått på penningvärdeförsämringen under viss tid med efterföljande kompensationsuträkningar kunna undvikas. Vattenfallsstyrelsen vill i detta sammanhang erinra om att en expropriant enligt 55 § expropriationslagen skall gälda 6 procent årlig ränta från tillträdesdagen. Enligt motionärernas värderingsmetod skulle vid ränteberekening en viss överkompensation uppkomma. I expropriationsmål förekomma till bedömning olika slags skador och intrång. Därest ordet »realvärde» skulle införas i expropriationslagen, skulle följden bli, att begreppet realvärde finge olika innebörd alltefter ändamålet med expropriationen. Vid expropriation för kraftledningsservitut i skogsmark måste därvid bl. a. sådana faktorer beaktas som omfattningen av efterfrågan på skogsprodukter på världsmarknaden och byggnationen inom landet. Att skogspriserna i början av 1950-talet kraftigt gingo upp berodde icke enbart på förändringar i penningvärdet. Vid expropriation av mark för hostäder måste en sådan företeelse som befolkningstillväxten inom orten bringas i åtanke. Vidare uppstår problem att urskilja hur stor del av expropriationsersättningens förhöjning mellan tillträdet och ersättningens bestämmande som är en direkt följd av penningvärdets försämring och vad som är att hänföra till andra orsaker. Som mätare på penningvärdets förändringar användas som regel levnadskostnadsindex eller konsumtionsprisindex. För mätning av »realvärdet» i olika skadefall måste andra kostnadsindex komma till användning. Sådana beräkningar i expropriationsmål skulle leda till betungande och kostnadskrävande utredningar och vara en ständig källa till irritation mellan parterna. Mot bakgrunden av att exproprianten är skyldig att betala samtliga rättegångskostnader i alla domstolsinstanser torde det vara att befara att ett stort antal rättegångar ständigt skulle pågå för bestämmande av kompensation för penningvärdets fall.

Av skäl som ovan angivits anser styrelsen den föreslagna ändringen av ordalydelsen i 33 § expropriationslagen icke vara ägnad att lösa de olägenheter, motionärerna framhållit. En omarbetning av ersättningsbestämmelserna i expropriationslagen i enlighet med vad styrelsen ovan antytt synes däremot kunna medföra, att olägenheterna med inträffad försämring av penningvärdet under tiden mellan tillträdet av en fastighet och expropriationsersättningens bestämmande på ett praktiskt sätt elimineras.

Föreningen Sveriges häradshövdingar

Föreningen anser vad motionärerna anfört vara beaktansvärt. Den räntegottgörelse, som enligt 55 § expropriationslagen tillkommer exproprianten — sex procent enkel ränta från dagen för tillträdet — ger ej kompensation för förlusten ens i tider med låg räntefot. Med hänsyn till att fråga är om tvångsavhändelse synes det icke skäligt att den mot vilken tvångsförfarandet riktas skall behöva godtaga ersättning i försämrat penning-

värde. Expropriaten har i praktiken knappast någon möjlighet att påskynda det slutliga bestämmandet av ersättningen och dess utbetalande. Bestämmelserna i 37 och 38 §§ expropriationslagen äro i sådant hänseende verkningslösa. Föreningen anser det för den skull — med hänsyn till utgången i de av motionärerna berörda rättsfallen — önskvärt, att sådan lagändring sker som möjliggör förhöjning av expropriationsersättningen i proportion till penningvärdets fall efter tillträdet. Föreningen är emellertid icke helt övertygad om att detta bör ske på sätt i motionerna föreslagits. Ordet »realvärde» synes icke hava den begreppsmässiga bestämdhet att det lämpar sig för användning i lagtexten i detta sammanhang. Vidare synes den föreslagna formuleringen få till följd att i tider med stigande penningvärde — ett nu ej aktuellt men dock ej helt opraktiskt alternativ — man finge reducera ersättningen med hänsyn till en efter tillträdet inträffad höjning av penningvärdet. Detta synes icke vara utan vidare självklart, ty, om expropriaten under tid då penningvärdet sjunker — enligt den tankegång som ligger till grund för motionerna — bör behandlas såsom om han haft möjlighet att vid tillträdet placera ersättningen i realvärden och därigenom bibehålla dess fulla värde, bör man, synes det, i tider då penningvärdet stiger behandla honom såsom om han haft möjlighet att bibehålla detta värde genom att placera ersättningen i form av bundna lån.

De till synes goda skäl som tala för att vid bestämmande av ersättningar enligt expropriationslagen hänsyn bör tagas till inträffade försämringar i penningvärdet göra sig gällande även i fråga om andra rättsavhändelser av tvångsmässig karaktär. Ett nu aktuellt fall utgöra de ersättningar, som fiskevärderingsnämnderna ha att bestämma enligt lagen den 1 december 1950 om ersättning för mistad fiskerätt m. m. Det vill synas som om de här berörda frågorna om bestämmande av ersättningar för tvångsavhändelser skulle kunna lösas oberoende av det mera omfattande och svårlösliga problemet om värdebeständigheten av fordringar överhuvud.

Sveriges advokatsamfund

I det övervägande flertalet mål kan exproprianten åberopa goda skäl för förhandstillträde, och lagens huvudregel om tillträde efter fullbordad expropriation torde därför komma i tillämpning relativt sällan. I praktiken förekommer emellertid även förhandstillträde på grund av avtal mellan parterna eller på grund av ensidiga medgivanden från sakägarnas sida. Sådant tillträde kan förekomma både före och efter det att stämning uttagits. Representanter för exproprianten besöker ej sällan sakägarna och begär att de på ett tryckt formulär skall lämna medgivande till förhandstillträde, och sakägarna förstår ofta nog icke att de kan behöva skydda sig genom särskilda avtalsvillkor. Det förekommer fall, då det efter ett sådant medgivande dröjer flera år innan stämning uttages av exproprianten och sakägaren kan få ersättningsfrågan prövad. I ett av de fall, vartill motionärerna hänvisar, uppgick tiden mellan förhandstillträdet och stämningen till nära nio år. Sakägarna har enligt expropriationslagen icke någon möjlighet att själva hänskjuta ersättningsfrågan till expropriationsdomstolens prövning. Detta förhållande finner styrelsen i hög grad otillfredsställande, och styrelsen skulle därför vilja förorda sådan ändring i lagen, att en sakägare, som medgivit förhandstillträde, får möjlighet att själv väcka talan

vid expropriationsdomstolen, därest ansökan om stämning i vanlig ordning icke ingivits inom viss kortare tid.

Bestämmelserna i 38 § expropriationslagen är ägnade att i väsentlig grad minska de olägenheter och förluster för sakägarna som uppkommer på den grund att lång tid förflyter mellan förhandstillträde och dom. Rätten att påfordra nedsättning av en förberedelsevis uppskattad ersättning tillkommer emellertid enligt nu gällande lag icke den som medgivit förhandstillträde utom rättegången. Enligt samfundets mening bör sådan ändring företagas i lagen, att även den som under hand medgivit förhandstillträde får rätt att påfordra nedsättning av provisorisk ersättning i processens första skede.

De lagändringar som samfundet nu förordat skulle otvivelaktigt undanröja vissa av de missförhållanden som föranlett motionen. Det är emellertid känt att utredningen i expropriationsmålen ofta blir omfattande, och särskilt vid större expropriationsföretag torde det vara regel att år förflyter mellan expropriationsstämning och dom i första instans. Bland annat av denna anledning synes det rimligt att sakägarna även får rätt till ersättning för förluster på grund av penningvärdets fall. Ersättningsreglerna bör uppenbarligen icke vara restriktiva vid tvångsförfoganden.

Om den av motionärerna föreslagna ändringen i 33 § expropriationslagen skall medföra avsedd verkan, skulle detta lagrum efter ändringen vara att tolka så, att hänsyn skall tagas till förändringar i penningvärdet under tiden från tillträdet och till dess dom meddelas. Med hänsyn till lagreglerna om nedsättning vid förhandstillträde kan det enligt samfundets uppfattning icke vara riktigt att införa en sådan värderingsregel. Detta framstår särskilt klart i ett fall där löseskillingen enligt nu gällande regler slutligen skulle fixeras till det belopp som exproprianten erbjudit och nedsatt. Även om penningvärdet sjunker under målets handläggning, bör sakägaren i en sådan situation icke rimligtvis kunna göra anspråk på någon ersättning härför, och i en tänkt situation med stigande penningvärde skulle regeln leda till helt orimliga konsekvenser.

Ett särskilt skäl för att icke i ett särskilt stadgande i expropriationslagen införa ordet »realvärde» ligger däri att ordet »värde» på ett flertal ställen i expropriationslagstiftningen enligt praxis tolkas som realvärde.

Samfundet finner sig på nu anförda skäl böra avstyrka den föreslagna ändringen i 33 § expropriationslagen men vill däremot förorda att i lagen införes ett särskilt stadgande, som bereder sakägare rätt att, då avsevärd tid förflyter från det att egendomen tillträdes till dess att expropriationsersättningen eller del därav blir tillgänglig för lyftning, erhålla kompensation för under tiden inträffad penningvärdeförsämring.

Sveriges industriförbund

Industriförbundet delar motionärernas uppfattning att det är otillfredsställande, att en expropriat åsamkas förlust, då längre tid förflyter mellan tillträdet till den exproprierade fastigheten och ersättningens bestämmande. Det hör likväl framhållas, att penningvärdeförsämring medför ekonomiska förluster även för åtskilliga andra kategorier, exempelvis långivare, låt vara att expropriaten intar en särställning därigenom att förlusten i detta fall uppkommer såsom en följd av ett tvångsförfarande.

Om man vill söka komma tillrätta med hithörande problem torde emellertid andra vägar böra sökas än den motionärerna anvisar. Det skulle nämligen sannolikt vara förenat med stora praktiska svårigheter att rättvist beräkna fastighetens »realvärde»; dels torde det i och för sig vara vanskligt att konkret uppskatta penningvärdesförsämringen, dels kompliceras frågan av att värdet på fast egendom påverkas även av andra faktorer, vilkas effekt svårligen kan tillfredsställande särskiljas. Såsom exempel må nämnas det allmänna prisläget på de produkter som frambringas på fastigheten. Men även om man kunde finna någon praktisk norm för beräkning av penningvärdesförsämringen — exempelvis baserad på indexreglering — måste man ur rent principiella synpunkter ställa sig ytterst tveksam till förslaget att på ett specialområde genomföra en dylik reglering. I vart fall synes en sådan åtgärd icke böra vidtagas förrän det närmare utretts, vilka konsekvenser som ett realiserande av förslaget skulle medföra med hänsyn till annan lagstiftning och i övrigt.

De olägenheter som motionärerna önskar eliminera beror på att expropriaten får pengarna i sin hand först sedan ersättningsbeloppet fastställts och att avsevärd tid kan förflyta mellan tillträdet och ersättningsbestämmande. Mot bakgrunden härav synes det ligga närmast till hands att söka komma tillrätta med de påtalade förhållandena genom att dels skapa förutsättningar för ett snabbare fastställande av ersättnings storlek dels skapa möjligheter att, då dröjsmål likväl kan befaras, till expropriaten förskotta en del av det belopp som kan beräknas komma att bli fastställt. Sådana förskott kan redan nu lämnas enligt 38 § expropriationslagen i det fall att frivilligt tillträde icke erhållits; möjligheten borde kunna utvidgas till fall då frivilligt tillträde medgivits.

Under åberopande av vad sålunda anförts får Industriförbundet avstyrka motionärernas förslag och hemställa, att möjligheterna att på sätt här ovan angivits begränsa de av motionärerna påtalade olägenheterna närmare utredes.

Riksförbundet Landsbygdens folk

Förbundet delar helt motionärernas uppfattning, att en sådan ändring av expropriationslagen bör komma till stånd, att därigenom möjliggöres för expropriationsdomstol att lämna expropriaten kompensation för penningvärdesförsämring, som ägt rum mellan tillträdet och ersättningsbestämmande.

Lagändringen medför dessutom det resultatet, att expropriationssökanden — i varje fall i tider av fallande penningvärde — får större anledning än hitintills att efter det tillträde skett påskynda expropriationsersättningsbestämmande. Det torde ha varit lagstiftarens avsikt att så kort tid som möjligt skulle komma att förflyta mellan expropriationstillståndets meddelande och expropriationens fullbordande. Lagstiftaren torde också ha avsett, att tidrymden mellan expropriatens tillträde till den exproprierade egendomen och ersättningsbestämmande likaledes skulle bli så liten som möjligt.

Oaktat förbundet alltså ställer sig positivt till den ifrågasatta lagändringen är emellertid förbundet icke helt övertygat om att lagändringen bör genomföras på det sätt motionärerna föreslagit. Ordet »realvärde» torde

enligt förbundets mening icke böra införas i svenskt lagspråk utan att en allmän översyn samtidigt sker av användningen av ordet »värde» icke endast i expropriationslagstiftningen utan även i andra lagar och författningar. Förbundet anser sig dock icke ha anledning att framlägga något förslag om hur det aktuella stadgandet närmare bör utformas. Enligt förbundets mening är det av stor vikt, att lagändringen genomföres snarast möjligt.

Utskottet

Av en lagstiftning vilken så djupt som expropriationslagstiftningen griper in i den enskildes rättssfär kan fordras att den är utformad med största möjliga precision. Genom förevarande motioner har uppmärksamheten fästs på expropriationslagens bestämmelser om värdering och därvid särskilt lagens bestämmelser om den tidpunkt till vilken värderingen skall hänföra sig. Lagens stadganden om värdering är kortfattade men kompletteras genom uttalanden, gjorda under lagens förarbeten. Bestämmelserna om tidpunkten till vilken värderingen skall hänföra sig är ofullständiga och avser närmast ett specialfall. Men icke heller detta är av lagen behandlat med önskvärd tydlighet. I huvudfrågan saknas dessutom vägledande uttalanden från förarbetena.

Frågan till vilken tidpunkt en värdering vid expropriation skall hänföra sig är självfallet av stor betydelse med hänsyn till att den med expropriationen avsedda marken kan undergå förändringar med avseende å såväl sitt reella som nominella värde.

Mest följdriktigt synes vara att låta värderingen hänföra sig till den tidpunkt, då fastighetsägaren avstår marken till expropriationssökanden, ty det är ju då skadan och intrånget sker. I de fall tillträdet föregår värderingen synes också domstolarna tillämpa denna princip. Enligt lagens huvudregel inträffar emellertid tillträdet senare än värderingen, och för att värderingen ej skall behöva avse framtida förhållanden måste då denna av praktiska skäl hänföra sig till en tidpunkt som ligger före tillträdet. I allmänhet synes domstolarna därvid tillämpa principen att låta värderingen hänföra sig till tiden för domens meddelande. Detta innebär att någon för varje mål fixerad tidpunkt för värderingen icke erhålles.

Den fråga som motionärerna upptagit till behandling rör principerna för värdering i det fall att marken tillträts av sökanden före värderingen och tillträdet grundar sig på överenskommelse mellan parterna.

I ett av de fall som motionärerna tagit till utgångs-

p u n k t för sin framställning har expropriationssökanden efter medgivande av fastighetsägaren tagit marken i besittning den 1 januari 1945. Talan om expropriationsersättningens fastställande har väckts den 16 oktober 1953, och ersättningsfrågan har slutligt avgjorts den 21 december 1957. Bl. a. genom högsta domstolens dom sistnämnda dag får anses fastslaget, att gällande rätt intar den ståndpunkten att expropriationsersättningen skall bestämmas med hänsyn till fastighetens värde den dag tillträdet skedde och i då gällande penningvärde. Å detta belopp är fastighetsägaren berättigad att åtnjuta sex procent årlig ränta från tiden för tillträdet till dess ersättningen slutligen gäldas.

M o t i o n ä r e r n a a n s e r att gällande rätts ståndpunkt i denna fråga icke är tillfredsställande och att man genom att i 33 § expropriationslagen ersätta ordet »värde» med ordet »realvärde» skulle vinna syftet att uppskattningen av marken med utgångspunkt från värdet vid tillträdet alltid skulle ske i ett till värderingsdagens läge omräknat penningvärde. Huruvida eller efter vilka grunder ränta därjämte skall utgå uttalar sig motionärerna icke om. Motionärerna åberopar, att ofta avsevärd tid hinner förflyta mellan tillträdet och ersättningens bestämmande, att till följd härav i tider av inflation en fastighetsägare får vidkännas förluster medan sökanden gör en däremot svarande vinst, om ersättningen beräknas efter penningvärdet vid tillträdet, att starka billighetsskäl talar för att realvärdet bör läggas till grund för värderingen, att en sådan regel skulle vara ägnad att främja frivilliga överenskommelser om förtida tillträde samt att det kan ifrågasättas, om det icke varit lagstiftarens mening att realvärdet vid tillträdet skulle vara avgörande.

Utskottet saknar anledning att närmare uppehålla sig vid spørsmålet hur vanligt det är att tiden mellan tillträdet och värderingen blir så lång som i 1957 års rättsfall. Den kritik motionärerna riktar mot gällande rätt är i och för sig lika berättigad, oavsett om tiden mellan tillträdet och värderingen är lång eller kort. Givetvis ökar dock risken för de påtalade följderna ju längre den ifrågavarande tiden är. Utskottet anser sig likväl kunna konstatera att förhållandevis långa tider icke är alldeles ovanliga.

A t t f a s t i g h e t s ä g a r e n med den ståndpunkt gällande rätt intar i de av motionärerna åsyftade fallen gör en förlust jämfört med det läge som förelegat om penningvärdet varit fast synes obestriddigt. Hur förhållandena ställt sig om penningvärdet i stället för att sjunka skulle ha stigit synes däremot tveksamt. Det är naturligt att de som lider förlust reser krav på kompensation. Huruvida kompensation principiellt bör lämnas genom en sådan åtgärd som den föreslagna är diskutabelt. Då det som här gäller förluster på grund av tvångsförfarande talar dock starka skäl för att kompensation i någon form ges.

Enighet torde alltfört råda om att utgångspunkten för värdering vid

expropriation bör vara, att fastighetsägarens förmögenhetsställning som helhet icke bör rubbas genom expropriationen. I det av motionärerna åberopade 1957 års rättsfall torde det emellertid ej kunna förnekas att så likväl skett. Därmed är emellertid ej utan vidare sagt att fastighetsägaren fördenskull bör beredas compensation, ty det har i samtliga åberopade fall varit fråga om frivilliga tillträden, vilka i tiden legat före t. o. m. de av Kungl. Maj:t meddelade expropriationstillstånden. För parterna har därvid rått full frihet att avtala om de villkor de funnit för gott. Om fastighetsägaren i 1957 års rättsfall hade kunnat förutse händelseutvecklingen, torde i och för sig intet ha hindrat honom att genom villkor i avtalet tillförsäkra sig ersättning även för de senare uppkommande förlusterna. Här emot kan genmålans att det är orealistiskt att förutskicka, att parterna i ett avtalsförhållande av detta slag i allmänhet är utrustade med den grad av förutseende, att de ens tillnärmelsevis kan beräkna händelseutvecklingen. Och hade så varit fallet hade slutresultatet måhända blivit, att vardera parten ställt sådana krav att något avtal om tillträde aldrig kommit till stånd. Ur strängt privatekonomiska synpunkter har väl ej heller fastighetsägaren anledning att medge förtida tillträde, om han icke finner de erbjudna villkoren fördelaktiga.

Vägrar fastighetsägaren att medgiva tillträde kan sökanden under de i 37 § expropriationslagen angivna förutsättningarna utverka beslut av domstol om förtida tillträde. Efter ett i sådan ordning tillkommet tillträde kan fastighetsägaren genom nedsättningsreglerna i 38 § redan i början av domstolsförfarandet utfå en del av den blivande ersättningen. Genom att placera denna del i värdebeständig valuta kan fastighetsägaren i viss utsträckning undgå förlust genom inflation. Compensationen torde väl sällan bliva total men föreskriften om räntegottgörelse i 55 § torde sannolikt bidra till att ett någorlunda rättvisande slutresultat uppnås. Det har ej heller vare sig från motionärernas eller remissinstansernas sida gjorts gällande att nedsättningsreglerna i 38 § icke skulle fungera till belåtenhet.

Emot det nu sagda kan anföras att det är ett allmänt intresse att upplåtelse för expropriation i största utsträckning sker genom frivilliga överenskommelser. Detta är uppenbarligen riktigt och behöver icke närmare utvecklas. Rådande tillstånd är icke helt tillfredsställande. Utskottet äger ingen kännedom om vilka villkor som i allmänhet brukar vara förenade med frivilligt förtida tillträde. Skulle det emellertid förhålla sig så att sådana upplåtelse från fastighetsägarens sida vanligen icke förenats med särskilda villkor, synes det därför icke opåkallat att den fastighetsägare, som genom en frivillig förtida upplåtelse utan särskilt vederlag eller andra förmåner låter sökanden ta erforderlig mark i besittning, icke skall försättas i ett sämre läge än den, som — kanske

genom tredska och processlystnad — tillförsäkrar sig i 38 § omförmälda förmåner.

Utskottet finner därför övervägande skäl tala för att icke lämna de av motionärerna påtalade spörsmålen obeaktade. Den i ärendet verkställda utredningen lämnar dock icke tillräckligt underlag för utskottet att framlägga något närmare utformat förslag om hur frågan bör lösas. Denna synes därför höra tagas under fortsatt utredning genom Kungl. Maj:ts försorg. Vad hittills i ärendet förekommit har dock givit utskottet anledning att utöver det sagda framlägga ytterligare några synpunkter.

Såsom de flesta av remissinstanserna framhållit synes den av motionärerna anvisade vägen till frågans lösning knappast böra förordas. Väl ställes både domstolar och andra många gånger inför uppgiften att för en viss tidrymd göra en uppskattning av den därunder inträffade penningvärdoförsämringen. Något officiellt eller allmänt tillämpat inflationsindex finnes emellertid icke. Det kan därför knappast undgås att beräkningar, som göres med ett enskilt fall för ögonen, lätt kommer att bli godtyckliga och osäkra. Redan den praktiska tillämpningen av motionärernas förslag skulle sålunda ställa domstolarna inför mycket stora svårigheter.

Även ur principiell synpunkt lider motionärernas förslag av vissa brister. Förslagets genomförande skulle — såsom flera remissinstanser påpekat — innebära att fastighetsägaren erhöles dels ersättning för vad han avträtt med realvärdet vid tiden för tillträdet, dels ock sex procent årlig ränta å det nominella beloppet. En på så sätt beräknad ersättning synes i allmänhet leda till att fastighetsägaren genom expropriationen gör en vinst, vilket givetvis icke är önskvärt. I sådana lägen, då penningvärdet sjunker mer än sex procent om året, blir situationen naturligtvis en annan. — Advokatsamfundet har i sitt härovan (s. 13 fjärde stycket) återgivna yttrande pekat på fall, då den av motionärerna föreslagna regeln tillämpad jämsides med bestämmelsen i 38 § skulle kunna leda till orimliga resultat. — Motionärernas resonemang synes vidare bygga på förutgåttningen att det alltid lyckas för fastighetsägaren att, om han erhåller ersättningen vid tillträdet, placera ersättningen i värdebeständig valuta. Detta är naturligtvis alls icke säkert. Risker för värdeförsämring föreligger för varje slag av förmögenhet, låt vara att risken för ägare av fastighet är mindre än den genomsnittliga risken. Med motionärernas utgångspunkt kommer fastighetsägaren under tiden från tillträdet, då skadan anses inträffa, till värderingen att helt vara befriad från risken för värdeförsämring på grund av inflation. Detta synes emellertid knappast under alla förhållanden vara en given konsekvens av expropriationslagets principer. Det här förda resonemanget leder osökt till ett övervägande om icke det i 38 §

om förorda nedsättningsförfarandet skall kunna komma till användning även i fall av frivilligt förtida tillträde. Denna lösning har förordats av flera remissinstanser och har särskilt utvecklats av vattenfallsstyrelsen. Metoden är som redan påpekats icke helt användningsfri. Ett sätt att vidga dess användbarhet är att i överensstämmelse med vad som föreslagits av hovrätten för Övre Norrland låta nedsättningen omfatta något mer än de tre fjärdedelar lagen för närvarande föreskriver. 38 § förutsätter att sökanden instämt fastighetsägaren till domstol. I 1957 års rättsfall skulle fastighetsägaren icke ha varit mycket betjänt av en sådan möjlighet, eftersom den största delen av den långa tiden från tillträdet till den slutliga värderingen belöpte sig på tiden, innan talan väckts vid domstol. Att låta annan än domstol göra den preliminära värderingen kan ej gärna ifrågakomma. Ej heller synes det lämpligt att påkalla preliminär värdering, innan stämning i målet utfärdats. Däremot torde det kunna övervägas, om det icke skulle vara ändamålsenligt att — såsom advokatsamfundet i sitt yttrande förordat — införa möjlighet för fastighetsägaren och annan sakägare att, sedan tillträde skett, instämma expropriationsökanden till expropriationsdomstolen, för att därigenom erhålla en preliminär värdering med åtföljande nedsättning. Häremot kan invändas att det bör ligga i sökandens hand att avgöra om expropriationen skall fullföljas eller ej, men i de fall där tillträde skett synes det icke orimligt, att sökanden får finna sig i att fastighetsägaren tillerkännes sådan rätt. Även ur synpunkten av parternas likaberättigande synes det böra ingående undersökas, huruvida och i vilken utsträckning rätt att väcka talan vid expropriationsdomstol bör tillerkännas även sökandens motpart.

Därest det skulle befinnas ändamålsenligt att utvidga tillämpningsområdet för 38 § finner utskottet även anledning betona att den värdering som sker med stöd av denna paragraf verkligen sker endast för beredelsevis. Eftersom fullständig bevisning som regel icke torde vara tillgänglig vid den preliminära värderingen, måste denna ske efter schematiska grunder. Den slutliga värderingen måste naturligtvis ske utan hänsyn till den preliminära. Om så ej skedde skulle tyngdpunkten i processen lätt komma att flyttas från huvudförhandlingen till förberedelsen, vilket givetvis ej är önskvärt.

Den av utskottet ifrågasatta utredningen torde icke kunna undgå att till behandling upptaga också expropriationslagens bestämmelser om ränta vid förtida tillträde. Då ifrågavarande spørsmål sedan tjugo år tillbaka och genom flera framställningar från riksdagen är beroende på Kungl. Maj:ts prövning, synes det böra övervägas huruvida icke båda nu ifrågavarande spørsmål på expropriationslagstiftningens område bör utredas i ett sammanhang.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,
att riksdagen i anledning av motionerna I: 28 och II: 19
måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t såsom sin mening giva
till känna vad utskottet anført.

Stockholm den 10 april 1958

På tredje lagutskottets vägnar:

HUGO OSVALD

Vid detta ärendes behandling har närvarit
från första kammaren: herrar Osvald, Lindahl, Grym, Axel Jansson*,
Ebbe Ohlsson, Kristiansson, Gustafsson och Robert Johansson*;
från andra kammaren: herrar Levin, Johansson i Torp, Åhman*, von
Seth, fru Torbrink, herrar Johnsson i Kastanjegården och Bengtsson i
Halmstad.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.